

УДК 336.741.231

Олександр ДЗЮБЛЮК

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ГРОШЕЙ ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ ФОРМ В ОБІГУ

Проаналізовано і систематизовано фундаментальні теоретичні підходи до оцінки вартості грошей у процесі розвитку товарно-грошових відносин та зміни форм грошей, що перебувають в обігу. Визначено методологічні основи розуміння вартості грошей та її зміни залежно від того, яку внутрішню вартість має матеріальна субстанція, котра у певний історичний період виконує роль загального еквівалента. Обґрунтовано головні відмінності в оцінці вартості грошей в умовах перебування в обігу повноцінних і неповноцінних їх форм, що визначає різницю в підходах до забезпечення стабільності грошової одиниці. Проведено теоретичне розмежування понять вартості і ціни грошей, на основі чого сформульовано напрями монетарної політики щодо забезпечення стабільності грошового обігу як необхідної умови стійкого економічного зростання.

Ключові слова: *вартість грошей, загальний еквівалент, товарний обмін, грошовий обіг, купівельна спроможність, грошово-кредитна політика, інфляція, центральний банк.*

Александр ДЗЮБЛЮК

Теоретические аспекты определения стоимости денег в зависимости от их форм в обращении

Проанализированы и систематизированы фундаментальные теоретические подходы к оценке стоимости денег в процессе развития товарно-денежных отношений и изменения форм денег, находящихся в обращении. Определены методологические основы понимания стоимости денег и ее изменения в зависимости от того, какую внутреннюю стоимость имеет материальная субстанция, выполняющая в данный исторический период роль всеобщего эквивалента. Обоснованы главные различия в оценке стоимости денег в условиях пребывания в обращении полноценных и неполноценных их форм, что определяет разницу в подходах к обеспечению стабильности денежной единицы. Проведено теоретическое разграничение понятий стоимости и цены денег, на основе чего сформулированы направления монетарной политики, касающиеся обеспечения стабильности денежного обращения как необходимого условия устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: *стоимость денег, всеобщий эквивалент, товарный обмен, денежное обращение, покупательная способность, денежно-кредитная политика, инфляция, центральный банк.*

Oleksandr DZYUBLYUK

Theoretical aspects of determining the value of money, depending on their forms in circulation

Introduction. *The development of forms of money and the evolution of monetary relations affected the assessment of the value of the monetary unit. The problem of understanding the value of money is also complicated by the fact that value is the reflection of the worth of an object, expressed in money, estimating the value of money itself, which is the basis for the effective organization of monetary relations and commodity exchange. Under such circumstances, the rationale for adequate theoretical approaches to understanding the value of money is one of the important tasks in the process of implementing an effective monetary policy as a means of ensuring macroeconomic equilibrium, low inflation and economic growth.*

Purposes. *The purpose of this article is to substantiate and systematize theoretical views on understanding the value of money in the light of the evolution of their forms in the development of monetary relations and those changes that took place in the basic principles of the organization of the monetary system, as well as the formulation of those recommendations for optimizing the basic principles of monetary policy, which should be aimed at ensuring the stability of monetary circulation and the normal functioning of the national economy.*

Results. *The fundamental theoretical approaches to assessing the value of money in the development of money relations and changes in the forms of money in circulation are analyzed and systematized. The article defines the methodological foundations for understanding the value of money and its change, depending on the internal value of a material substance that serves as a general equivalent in the current historical period.*

Conclusion. *An adequate understanding of the value of money serves as the cornerstone of the formation of the principles of monetary policy in a situation where the emission activity of the central bank and its task of maintaining the stability of the national monetary unit are directly determined by the need to bind the aggregate money supply to the needs of the overturn of goods and services. Awareness of the concepts of the value and price of money allows formulating the factors of influence on the stability of the national currency: 1) the stability of prices for goods, reflecting the correspondence of money supply and commodity turnover; 2) the stability of interest rates as the price of credit, which determines the role of money as a factor of production; 3) stability of the exchange rate reflecting the foreign values of the national currency. The main task of the state in the formulation and implementation of economic policies is to maintain the value of the monetary unit at an unchanged level, which is a key condition for successful economic development and the welfare of society.*

Keywords: *value of money, total equivalent, commodity exchange, money circulation, purchasing power, monetary policy, inflation, central bank.*

JEL Classification: D46, E40, E41, E42, E52.

Постановка проблеми. Найважливішою складовою сучасної системи економічних відносин є грошовий обіг, оскільки гроші, як загальний еквівалент, вимірюють вартість усіх товарів і послуг, забезпечуючи неперервність процесів виробництва і реалізації продукції, тобто власне розширене відтворення. Ці процеси мають у своїй основі еквівалентність обміну, що ґрунтується на вимірюванні грошима вартості товарів. Однак виникає закономірне питання: як власне вимірюється вартість самих грошей? Адже розвиток форм грошей в обігу й еволюція грошових відносин не могли не відобразитися і на оцінці вартості грошової одиниці як ключової точки у всій системі координат ринкового механізму, який ґрунтується на точному вартісному співвідношенні товарно-матеріальних цінностей у процесі виробництва і реалізації продукції.

Під впливом втрати грошима товарної сутності в західній економічній думці поступово з'являється ставлення до грошей як до рахункової одиниці. Таке суто матеріалістичне розуміння внутрішньої вартості грошей призвело до того, що обговорення питань про сутність сучасних грошей ведеться часто не в економічній, а в правовій площині або зводиться до дискусії про найбільш придатні грошові агрегати. Очевидно, що для розуміння вартості грошей потрібен більш глибокий аналіз, пов'язаний із оцінкою сутнісних аспектів грошових відносин у процесі трансформації форм обігу повноцінних грошей, відмови від золотого стандарту і переходу до кредитних знаків вартості. Адже можливості проводити ефективну грошово-кредитну політику значною мірою ґрунтуються на чіткому концептуальному уявленні як про сутність грошей, так і про їхню вартість. Водночас відсутність загально визнаної інтерпретації поняття вартості грошей створює прогалини у понятійному апараті грошової теорії та

може стати причиною методологічних помилок у процесі розробки адекватних заходів монетарного регулювання й ефективної організації грошового обігу.

Проблема розуміння вартості грошей ускладнюється ще й тим, що вартість як категорія економічної науки є відображенням цінності того чи іншого предмету, виражена саме у грошах, тобто оцінка вартості самих грошей є першоосновою для ефективної організації грошових відносин і товарного обміну, а відтак, і ринкових відносин загалом. За таких обставин обґрунтування адекватних теоретичних підходів до розуміння вартості грошей є одним із важливих завдань у процесі розробки і реалізації ефективної грошово-кредитної політики як засобу забезпечення макроекономічної рівноваги та інструменту державного впливу на економіку саме через грошову сферу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Залежно від розуміння категорій вартості чи цінності наукові погляди на природу грошей як засіб обігу і нагромадження та загальний вартісний еквівалент при обміні товарів сформульовані у багатьох економічних школах. Найбільш фундаментальні підходи до розуміння вартості грошей і закономірностей їхнього обігу обґрунтовані у роботах представників західної економічної думки, що є безпосереднім наслідком високого рівня організації товарно-грошових відносин саме в країнах із розвинутою ринковою економікою. Відтак дослідження проблематики розвитку різноманітних грошових форм як і оцінки вартості грошей є частиною наукового надбання таких провідних світових економістів, як В. Джевонс [W. Jevons] [1], Дж. Кейнс [J. Keynes] [2], А. Маршалл [A. Marshall] [3], Дж. Міль [J. Mill] [4], Ф.С. Мишкін [5], Д. Рікардо [D. Ricardo] [6], П. Самуельсон [P. Samuelson] [7], А. Сміт [A. Smith] [8], І. Фішер [I. Fisher] [10], Л. Харріс [L. Harris] [11], Дж. Хікс [J. Hicks] [12].

Водночас багато теоретичних аспектів потребують з'ясування у контексті стрімкого розвитку й удосконалення різноманітних форм грошових відносин з огляду на необхідність вибору ефективних механізмів монетарного регулювання та забезпечення стабільної вартості національної грошової одиниці як основи державної економічної політики щодо забезпечення добробуту суспільства та довготривалого і стійкого економічного зростання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні і систематизації теоретичних поглядів щодо розуміння вартості грошей з урахуванням еволюції їхніх форм у процесі розвитку грошових відносин та тих змін, що відбувалися в основних засадах організації грошової системи, а також формулюванні рекомендацій щодо оптимізації основних засад грошово-кредитної політики, яка має бути спрямована на забезпечення стабільності грошового обігу та нормальне функціонування всієї економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вартість грошей визначається конкретною формою існування грошових відносин в суспільстві в той чи інший період, що безпосередньо залежить від їх матеріального носія, тобто форми грошей, що перебуває в обігу. Це означає, що можливості оцінки вартості грошей змінюються залежно від того, яку внутрішню вартість має та матеріальна субстанція, котра у певний історичний період виконує роль загального еквівалента.

Цілком природно, що вартість грошей не може набувати однакового вираження в умовах перебування в обігу повноцінних грошей та в умовах використання знаків вартості, тобто неповноцінних (або фідуціарних чи фіатних) грошей. А це означає, що розвиток товарного виробництва і обміну має обумовлювати наявність різних підходів до визначення вартості грошей на

різних етапах історичного розвитку, залежно від того, яка форма грошей перебуває в обігу в певний історичний період.

Так, в умовах виконання функцій грошей товарами і благородними металами вартість грошей визначалася внутрішньою вартістю самого товару, що використовувався у якості загального еквівалента. Це означає, що вартість грошей залежала від суспільно необхідних затрат праці на виготовлення товару, що у певний історичний період виконував роль грошей, наприклад, на видобування золота і срібла, а також відливання із них злитків чи карбування монет. Інакше кажучи, при грошовій системі, заснованій на золоті і сріблі, внутрішня вартість грошей безпосередньо залежала від вартості золота і срібла, звідси виникло вживання виразу "грошовий товар". Гроші, як їх визначає Джон Хікс, були "споживчим благом тривалого користування" [12, с. 283]. За таких обставин внутрішня вартість самого грошового товару визначала вартість грошей як загального еквівалента. При цьому в основі визначення вартості товару лежить суспільно необхідна праця, споживча вартість товару, тобто його корисність, а також рідкісність. Як зазначав у своїй праці Вільям Стенлі Джевонс, "оскільки гроші мають обмінюватися на предмети, які володіють споживчою цінністю, то і самі вони повинні мати споживчу цінність, тобто грошовий матеріал має бути корисним" [1, с. 23].

Спочатку, коли обмін товарами мав випадковий характер і суспільство ще не використовувало гроші як єдиний загальний еквівалент, в основі обмінних операцій була корисність товару, що визначалася тим, яку цінність він представляв для споживача, а також співвідношенням попиту і пропозиції на товари на конкретному ринку. Нестача товару на ринку зумовлювала підвищення його ціни, а із насиченням ринку ціна на товари знижувалась. Однак ціну на початкових стадіях товарного обміну виражали не гроші, а

інші товари. Тому змінювалось, по суті, кількісне чи вагове співвідношення між різними видами товарів на різних видах ринків.

Коли товарний обмін набув регулярного характеру, а з усього різноманітного товарного світу виділились благородні метали, зайнявши роль загального еквівалента, вартість грошей набула якісно нового наповнення, визначивши на тисячоліття людської історії неперервний зв'язок цінності грошової одиниці із вартістю золота і срібла, тобто затратами суспільно корисної праці у сфері виробництва благородних металів. Фактично вартість грошей у цей період безпосередньо визначалася і залежала від вартості благородних металів, певна вагова кількість яких у тій чи іншій країні була прийнята в якості грошової одиниці. Адам Сміт у своїй праці "Багатство народів" у цьому зв'язку зазначав: "У кожний конкретний момент і у кожному конкретному місці гроші якої-небудь країни – це більш або менш точне мірило вартості відповідно до того, наскільки монета, що перебуває в обігу, більш або менш точно відповідає своєму узаконеному масштабу і містить більш або менш точно ту саму кількість чистого золота або чистого срібла, яке вона має містити" [8, с. 102].

Отже, суспільно необхідні затрати праці як вимір вартості благородних металів, по суті, слугували виразом вартості самих грошей як загального еквівалента. Давид Рікардо, який вважав, що "праця є основою всякої вартості", у своїй роботі "Початки політичної економії і оподаткування" вказував на те, що "вартість золота і срібла, точно так само, як і вартість усіх інших товарів, пропорційна до кількості праці, необхідної для виробництва і доставки їх на ринок" [6, с. 306]. Водночас для Д. Рікардо характерною була певна двоякість підходу до трактування вартості грошей. З одного боку, для нього очевидним було те, що гроші є таким же товаром, як і всі інші, тобто вар-

тість грошей визначається витратами праці на їх виробництво, а з другого, він у той же час визнавав, що в окремі періоди вартість грошової одиниці змінюється залежно від зміни кількості грошей.

Потрібно зазначити, що залежність вартості грошей від вартості золота і срібла мала місце не лише в умовах безпосереднього перебування в обігу благородних металів, але й за обставин використання кредитних грошей, розмінних на ці метали. У цьому випадку вартість грошей визначалася вартістю вмісту золота або срібла в одній грошовій одиниці. Це означає, що вартість грошей так само визначалася затратами на виготовлення грошового металу (золота або срібла). Однак у товарообмінних операціях конкретним матеріальним носієм цієї вартості було вже не саме золото або срібло, а паперові кредитні знаки, які його представляли – банкноти. Наприклад, у XIX ст. золотий вміст банкноти номіналом в 1 фунт стерлінгів становив 7,3 г чистого золота, тобто вартість грошей визначалася вартістю грошового товару відповідної вагової кількості.

Цілком очевидно, що стабільність вартості банкнот у цей період забезпечувалась їх вільним розміном на золото, а відтак цінність грошової одиниці цілком і повністю залежала від офіційно закріпленого у ній вмісту благородного металу, що мало забезпечуватися тісним зв'язком грошового обігу із запасами золота і срібла, під які були випущені банкноти. Аналізуючи цей зв'язок, Адам Сміт писав: "Загальна кількість паперових грошей усякого роду, яка може без ускладнень обертатися у якій-небудь країні, за жодних обставин не повинна перевищувати вартості золотої і срібної монети, яку вони замінюють і яка (за тих же розмірів торгового обороту) перебувала би в обігу, якщо б не було паперових грошей" [8, с. 311]. По суті, природа золотого стандарту як грошової системи, що мала у

своїй основі певну кількість благородного металу, офіційно закріплену в якості грошової одиниці, визначала нерозривний зв'язок банкнот, що перебували в обігу, із золотом, навіть якщо останнє само безпосередньо в обігу і не перебувало.

Однак навіть за умов такої тісної прив'язки вартість грошей не залишалася абсолютно незмінною. Вона змінювалася разом із змінами затрат праці на виробництво благородних металів. Із розвитком технологій і підвищенням продуктивності праці затрати на видобування благородних металів, як і затрати на виробництво усіх інших товарів, скорочувалися. Тому напрям зміни цін товарів на ринку залежав від співвідношення темпів зниження вартості товарів і вартості грошей у вигляді благородних металів. Якщо вартість благородних металів знижувалася швидше, ніж вартість товарів, то ціни зростали. І навпаки, якщо вартість товарів знижувалася швидше, ніж вартість грошей, то ціни знижувалися. У кінцевому підсумку істотне випередження темпів росту продуктивності праці у виробництві товарів порівняно із відповідними темпами у видобуванні благородних металів, визначило неможливість забезпечення останніми усе зростаючих потреб товарного обміну. Так, Джон Мейнард Кейнс наголошував, що "якраз та властивість, завдяки якій золото традиційно вважалось особливо зручним для виконання функції стандарту цінності, а саме нееластичність його пропозиції, виявилась такою, що лежить в основі всіх ускладнень" [2, с. 226].

Нестача золота і нееластичність грошового обігу на основі золотого стандарту разом із іншими важливими факторами призвели до демонетизації благородних металів (тобто втрати ними грошових функцій) і появи в обігу нерозмінних знаків вартості, а саме неповноцінних кредитних грошей, випуск яких в обігу здійснюється банківською системою в процесі фідуціар-

ної емісії. Як зазначав Давид Рікардо, "банк замінює дороговартісні засоби обігу такими, які не мають вартості, і дає нам можливість перетворити дорогоцінні метали (які не приносять доходу) в капітал, який буде приносити дохід" [6, с. 722].

Історичне усвідомлення того, що золото слугувало лише посередником у товарному обміні і накопиченні багатства, призвело до появи неповноцінних грошей, нерозмінних на благородні метали. Однак найважливіші механізми сучасного грошового обігу і появи кредитних грошей мають у своїй основі історичне і логічне використання золота як особливого грошового еквівалента. Аналізуючи природу сучасних грошей, Пол Самуельсон вказував на те, що "вони є грошима тому, що держава декретувала їх як гроші, і тому, що ми всі прийняли їх" [7, с. 257].

Саме із розвитком неокласичного напряму в економічній теорії і появою номіналістичної грошової концепції утвердилася позиція, що для обміну зовсім не обов'язковою є наявність вартості у грошах, іншими словами, їх вартість може бути мала настільки, що нею можна було б знехтувати, оскільки головним призначенням грошей є слугувати інструментом обміну. По суті, панівний серед неокласиків погляд на гроші як на засіб обміну вкрай ускладнював дослідження причин фінансово-економічних криз, оскільки робив правдоподібним припущення про те, що ринковий механізм попиту і пропозиції діє незалежно від тих змін, які відбуваються у вартості грошей.

Очевидно, що вартість кредитних грошей, нерозмінних на благородні метали, уже не могла визначатися вартістю цих металів, оскільки золото і срібло у результаті процесу демонетизації перетворилися на звичайні ринкові товари, вартісна оцінка яких сама потребувала грошового виразу як і усіх інших товарів. Через це уже було

явно недостатньо такого простого підходу, який сформулював Лоуренс Харріс і згідно з яким “гроші функціонують як одиниці рахунку, оскільки вартість товарів зазвичай виражається в одиницях грошей” [11, с. 82].

Тому визначення вартості грошей за таких умов потребувало якісно нового підходу і мало уже ґрунтуватися на оцінці наповненості грошової одиниці не якоюсь ваговою кількістю благородного металу, а її можливістю обмінюватись у певному співвідношенні на визначену кількість будь-якого товару на ринку, тобто купівельною спроможністю. У цьому зв'язку, аналізуючи відмінності між повноцінними і кредитними грошима, американський економіст і математик Ірвінг Фішер у своїй роботі “Купівельна сила грошей” зазначав: “Повноцінні гроші у своїй цінності незалежні ні від якого іншого виду багатства, а кредитні гроші є такими грошима, цінність яких частково або повністю залежить від впевненості, що власник цих грошей зможе обміняти їх на інші блага” [10, с. 33].

В умовах перебування в обігу нерозмінних на золото кредитних знаків вартість грошей визначається вже їх купівельною спроможністю, тобто здатністю грошової одиниці обмінюватись на певну кількість товарів і послуг. Це означає, що вартість грошей залежить не від вартості якогось одного товару-еквівалента, а від вартості усіх товарів, що надходять у торговий оборот. Цей підхід сформулював у своїй праці “Основи політичної економії” ще Джон Стюарт Міль, який зазначав, що “вартість грошей – це те, на що будуть обмінюватись гроші, купівельна сила грошей; якщо ціни низькі, на гроші можна купити багато інших речей, і їхня вартість, отже, висока; якщо ціни високі, на гроші можна купити мало інших речей, і гроші володіють низькою вартістю” [4, с. 542]. Пізніше ці ідеї були розвинуті таким видним представником

неокласичного напрямку, як Альфред Маршал, який вказував на те, що “ціна кожної речі зростає і знижується час від часу і від місця до місця, а із кожною такою зміною купівельна сила грошей також змінюється відповідно до підвищення або зниження ціни на дану річ” [3, с. 111].

Вартість сучасних грошей, таким чином, визначається купівельною спроможністю грошової одиниці, а відтак, є величиною, оберненою до рівня цін. У цьому відношенні достатньо категоричним є твердження Дж.М. Кейнса: “Значення грошей полягає тільки у їх купівельній спроможності” [2, с. 776]. Обґрунтовуючи причини, що визначають купівельну спроможність грошей, І. Фішер стверджував, що це “величина, обернена відносно рівня цін, а отже, вивчення купівельної сили грошей є ідентичним до вивчення рівня цін” [10, с. 35]. На його думку, рівень цін залежить від трьох причин: 1) від кількості грошей в обігу; 2) від швидкості їх обігу (або від середньої кількості переходів грошей в обмін на блага упродовж року) і 3) від обсягу торгівлі (або суми вартості благ, придбаних на гроші) [10, с. 36]. Отже І. Фішер розкрив фактори, які безпосередньо впливають на динаміку купівельної спроможності грошової одиниці, ув'язавши її цінність із наповненістю відповідними товарами, котрі можна придбати за певну грошову одиницю.

Таким чином, купівельна спроможність виражає наповненість грошової одиниці в обігу масою товарів і послуг при певному рівні цін. Чим вищий рівень цін, тим нижча купівельна спроможність грошей, а відтак і їхня вартість. І навпаки, чим нижчий рівень цін, тим більша вартість грошової одиниці, позаяк за неї можна придбати більшу кількість товарів і послуг. Отже, вартість сучасних грошей – це кількість товарів і послуг, на які можна обміняти грошову одиницю. Якщо в умовах обігу повноцінних грошей їх

вартість визначалася вартістю товарів, що виконували роль загального еквівалента, тобто кількістю витраченої праці на одиницю продукції – благородного металу, то в сучасних умовах складається протилежна ситуація: кількість продукції (товарів, робіт або послуг), що її можна придбати за грошову одиницю, фактично і визначає її вартість.

Потрібно зазначити, що безпосередні прояви купівельної спроможності кредитних грошей як знаків вартості і повноцінних грошей суттєво відрізняються між собою. Кредитні гроші є символічними грошима й отримують суспільну гарантію. На відміну від металевих грошей, вони не можуть покинути сферу обігу і використовуватись суто як товар, з якого вони виготовлені. Цінність сучасних кредитних грошей формується як відображення цінності відповідної кількості товарної маси, тобто наповнення грошової одиниці залежить від обсягу і структури товарів, цінність яких виражають гроші. У кожній грошовій одиниці, без посередництва золота чи срібла, виражається цінність товарів на ринку. Це означає, що купівельна спроможність грошей формується незалежно від благородних металів.

Ця фундаментальна зміна в підходах до розуміння вартості грошей нині виступає наріжним каменем при формуванні засадничих принципів грошово-кредитної політики в умовах ринкової економіки, коли емісійна діяльність центрального банку і його завдання щодо підтримання стабільності національної грошової одиниці безпосередньо визначаються необхідністю прив'язки сукупної грошової маси до потреб обороту товарів і послуг.

Оскільки сучасні гроші як нерозмінні на золото знаки вартості виступають безпосередньо як вираз вартості усіх інших товарів, то величина вартості, яку ці гроші представляють, повністю залежить від їх кількості в обігу. До тих пір, поки кількість

грошей в обігу не перевищує кількості, визначеної масою товарів при існуючому рівні цін, доти їхня вартість, тобто купівельна спроможність, буде залишатись незмінною. А відтак центральний банк буде спроможний забезпечити належний рівень цінової стабільності в економіці. Однак при надмірному випуску грошей в обіг, порівняно із необхідною кількістю, попит на товари буде перевищувати пропозицію і ціни будуть рости. Це означає, що вартість грошей буде постійно знижуватись. Такі обставини зумовили використання в західній економічній думці поняття поточної вартості грошей. Як зазначає американський економіст Фредерік Мишкін, "поняття поточної вартості ґрунтується на тому звичайному погляді, що долар, виплачений вам через рік, є менш цінним для вас, ніж долар, що виплачений вам нині" [5, с. 109].

За умов перманентного росту цін в економіці процес поступового зниження вартості кредитних грошей може набувати постійного характеру. А це, в свою чергу, покладатиме відповідні зобов'язання на центральний банк країни щодо недопущення виходу інфляції з-під контролю. Саме тому центральні банки провідних країн світу, використовуючи такі головні інструменти, як зміна процентних ставок, операції на відкритому ринку та регулювання норм обов'язкових резервів, впливають на масштаби кредитування, а відтак, і динаміку грошової маси із тим, щоб забезпечувати стабільну вартість грошей і дотримуватись визначених параметрів цінової динаміки.

Отже, вартість сучасних грошей формується стихійно, під впливом ринкових сил і залежить передусім від рівня товарних цін у країні. Однак це зовсім не означає, що центральний банк, маючи здатність контролювати грошову емісію, не повинен впливати на цей процес відповідними інструментами грошово-кредитної політики

та відмовлятися від підтримки стійкої вартості грошової одиниці. Адаже впливаючи на динаміку ринкових процентних ставок, валютного курсу та обсягів кредитування, центральний банк через відповідні фінансові механізми, що є у його розпорядженні, здатний через забезпечення стійкої вартості грошей вплинути на макроекономічну стабільність загалом.

При цьому таке завдання має реалізуватися за повної відсутності зв'язку грошової одиниці із золотом і сріблом. Адаже в умовах, коли емісія сучасних грошей не прив'язана до накопичених центральним банком запасів благородних металів, можна вважати, що реальні затрати на випуск сучасних грошових знаків занадто малі порівняно з їх номіналом. Тому вартість сучасних грошей є поєднанням таких їх властивостей, як корисність і рідкісність.

Корисність грошей визначає їхні можливості задовольняти відповідні потреби власника грошових коштів, що реалізуються у придбанні за гроші певних товарів і послуг. Рідкісність грошей означає, що потреба у грошах завжди більша за їх наявність. Вона виступає обмежувальним фактором вартості грошей, що обумовлюється монополією банківської системи в особі центрального банку (в процесі первинної емісії) і комерційних банків (у ході вторинної емісії) випускати кредитні гроші, визначаючи тим самим їхню цінність. Якби це право мав кожен економічний агент, гроші не мали б ніякої вартості.

Вартість кредитних грошей має значення тільки як вираження вартості тих матеріальних ресурсів, котрі ці гроші представляють в обігу. Водночас ця вартість залежить від співвідношення товарної маси і грошової маси. І в разі порушення цього співвідношення, наприклад, при надмірному випуску грошей в обіг, купівельна спроможність грошей, а відтак, і їхня цінність

суттєво знижується. Тому безпосереднім виразом купівельної спроможності грошей є показники, що характеризують рівень інфляції в країні – насамперед, індекс споживчих цін та індекс цін виробників, тобто параметри, які відображають зрушення у роздрібному і оптовому ціноутворенні, визначаючи в кінцевому підсумку наповненість грошової одиниці товарною масою. Обернена залежність вартості грошей і рівня товарних цін вказує на безпосередню залежність цінності грошової одиниці і стійкості грошового обігу від того, наскільки гострою є проблема інфляції і наскільки вона є контрольованою урядом і центральним банком, які беруть на себе зобов'язання перед суспільством підтримувати цінність грошей, які уже не мають внутрішньої вартості як товар, однак повинні ефективно виконувати усі грошові функції.

Не маючи внутрішньої вартості, сучасні кредитні гроші усе ж можуть адекватно виражати цінність товарів і послуг у процесі обміну, володіючи представницькою вартістю. Навіть попри тенденції до поступового знецінення кредитних грошей, що виражається у перманентному зростанні товарних цін, національна грошова одиниця зберігає можливість виражати цінність усіх інших товарів на ринку, хоча і в іншій системі координат, що визначається діючим у певний момент часу масштабом цін в економіці. Це означає, що задекларована номінальна вартість банкнот значно перевищує вартість їх виробництва. Однак реальна купівельна спроможність може змінюватися залежно від стану економіки, рівня інфляції, довіри до влади і банківської системи країни. На практиці зниження довіри до влади і до центрального банку призводить до зниження реальної купівельної спроможності сучасних грошей, що призводить до зростання цін, інфляції та "втечі від грошей" суб'єктів ринку.

Цих явищ можна було б уникнути за умов перебування в обігу повноцінної форми грошей. Адже головною відмінністю у вартості повноцінних і неповноцінних грошей є різниця між внутрішньою і представницькою вартістю грошової одиниці. Повноцінні гроші володіють реальною або внутрішньою вартістю, яка являє собою вартість того грошового матеріалу, котрий пішов на їх створення, а її величина визначається витратами на виробництво грошей. Внутрішня вартість грошей – це вартість їх матеріального носія у вигляді того чи іншого грошового товару. А номінальна вартість грошей – це та вартість, яка вказана на грошовому знаку і яка відповідає вартості товарів на ринку, на які ці гроші обмінюються. У повноцінних грошей їхня внутрішня і номінальна вартість збігаються, а у неповноцінних грошей – ні. У кредитних знаків вартості, тобто у сучасних грошей, внутрішня вартість є мізерно малою, порівняно з їх номінальною вартістю, тому вважають, що такі гроші не мають ніякої внутрішньої вартості взагалі, а мають тільки представницьку вартість.

Фактично упродовж тривалої історії грошових відносин ті гроші, які мали вищу внутрішню вартість, порівняно з іншими формами грошей, поступово вимивалися із обороту внаслідок дії закону Коперника-Грешема. Як наслідок, сучасний грошовий обіг має в своїй основі знаки вартості, котрі вже не є повноцінними грошима і не володіють внутрішньою вартістю як матеріальна субстанція.

Отже, неповноцінні гроші мають тільки представницьку вартість, що відображає економічну силу суб'єкта, який випускає гроші, його можливість підтримувати їхню купівельну спроможність на постійному рівні, тобто спроможність грошової одиниці обмінюватися на певну кількість товарів і послуг. Представницька вартість грошей, окрім суто

економічних чинників у вигляді цін, кількості товарів та кількості самих грошей, залежить також і від суб'єктивно-психологічних факторів, що визначаються довірою населення до грошей, яка виявляється у згоді людей приймати їх за номінальною вартістю в якості інструментів обміну.

Сучасні гроші, переставши існувати у вигляді певного товару, який має власну вартість, набули, по суті, представницької вартості загальної маси товарів, обмін яких на ринку обслуговується відповідною масою грошей, які випускає такий емітент, котрий має суспільну довіру в плані своєї здатності підтримувати вартість грошей на порівняно стабільному рівні. Адже кредитні гроші у результаті процесу демонетизації повністю втратили внутрішню вартість, але, володіючи представницькою вартістю, їх приймають за оплату реальних цінностей. Тому вартість сучасних грошей формується у процесі їхнього обігу, де гроші обмінюються на реальні блага, а їхня вартість набуває вираження у купівельній спроможності.

Отже, вартість грошей є головним інструментом забезпечення товарних відносин. Реалізуючи товари на ринку за їхньою вартістю, яка визначається за допомогою грошей у вигляді ціни, суспільство таким чином формує виробничі відносини між людьми відповідно до якості і кількості витраченої праці та забезпечує кожному виробникові пряму залежність між рівнем виробництва і споживання. Для того, щоб ця залежність зберігалася і за умови суспільного поділу праці, обмін продуктами праці має відбуватися на основі їх вартості, тобто за допомогою грошей, що цю вартість вимірюють і таким чином забезпечують еквівалентний обмін. Однак при цьому потрібно пам'ятати, що у масштабі всієї країни вартість грошей визначається відповідно до загального рівня цін на всі товари і послуги, оскільки ціни є виразом у грошових

одиницях вартості, якою наділений той чи інший товар. Загальне підвищення цін є відображенням зменшення вартості грошей, і, навпаки, зниження цін свідчить про підвищення їх вартості.

Стабільна вартість національної грошової одиниці є необхідною умовою стійкого масштабу цін, що діє в певній країні, як технічний інструмент реалізації грошима функції міри вартості, а відтак, є важливою передумовою успішного виконання усіх інших грошових функцій. Чим більше грошей надходить в обіг, якщо їхній випуск не пов'язаний із реальними потребами товарообороту, тим нижчою є їх вартість, що виражається у зниженні купівельної спроможності грошової одиниці, оскільки на одну і ту ж одиницю товару припадатиме більше одиниць грошей. У свою чергу, різке знецінення грошей може призвести до того, що гроші перестануть виконувати свої основні функції, поступившись товарним цінностям чи іноземній валюті. Тому хоча сучасні гроші позбавлені внутрішньої вартості як товар, однак вони мають вартість, що визначається їх купівельною спроможністю. А відтак, ефективно виконання грошима функції міри вартості, як і інших грошових функцій, безпосередньо залежить від стабільності купівельної спроможності національної грошової одиниці. Тому важливим об'єктом управління, з точки зору центрального банку, мають бути цільові показники приросту грошової маси із тим, щоб забезпечити стабільність цін і рівня інфляції в економіці.

Окремо від вартості грошей слід розглядати поняття ціни на гроші, що не є тим самим, що і вартість грошей. Ціна на гроші, на відміну від ціни звичайних товарів, не може розглядатися у традиційному розумінні цього поняття. Це пов'язано із тим, що: по-перше, ціна товару означає його вартість, виражену в грошах, а це означає, що ціна на гроші – це вартість грошей, ви-

ражена у грошах, а це – нонсенс; по-друге, ціна на гроші не може виражатися і в товарах, оскільки їх ціна є грошовим виразом.

Тому ціна на гроші може бути визначена лише при їх реалізації самих по собі, у відриві від товарних потоків, а саме – на ринку позичкових капіталів, де гроші передаються у тимчасове користування, а платою за це є позичковий процент, а також на валютному ринку, де гроші реалізуються в обмін на національні грошові одиниці інших країн за ціною, що виражається валютним курсом. Таким чином, ціна на гроші – це вираження їх вартості при реалізації на ринку позичкових капіталів або валютному ринку у вигляді позичкового процента чи обмінного курсу. Тому ціна на гроші є важливим макроекономічним індикатором стану кредитного і валютного ринку в країні та діяльності банківської системи.

Гроші разом із іншими фінансовими активами є об'єктом купівлі-продажу на ринку позичкових капіталів, а процентна ставка є одним із видів їх ціни, що є економічною базою для розробки й реалізації центральним банком ефективної монетарної політики. Щодо валютного курсу, то в умовах відкритості національних економік і їх взаємозалежності від зовнішньої торгівлі товарами і послугами ціна національної грошової одиниці, що набуває виразу у зовнішніх активах, тобто іноземній валюті, є вагомим чинником стабільності не лише внутрішнього грошового обігу, а й усієї системи зовнішньоекономічних відносин та ефективної господарської діяльності в масштабах світової економіки.

Отже, якщо поєднати фундаментальні теоретичні положення оцінки вартості грошової одиниці та розуміння ціни сучасних грошей, то можна сформулювати базові підходи до забезпечення стабільності національної грошової одиниці, яка визначається поєднанням трьох основних чин-

ників: 1) стабільність оптових і роздрібних цін на товари і послуги, що відображає наповненість грошової одиниці товарною масою та слугує відображенням стійкої купівельної спроможності грошей за умови контрольованості інфляційних процесів; 2) стабільність процентних ставок як ціни кредитних ресурсів, що визначається роллю грошей як одного із ключових факторів виробництва й інвестиційного ресурсу; 3) стабільність обмінного курсу національної валюти, що є відображенням зовнішньої цінності національної грошової одиниці, порівняно з валютами інших країн, а в умовах відкритості національного господарства є основою макроекономічної рівноваги.

Потрібно наголосити, що саме формулювання науково обґрунтованого уявлення про вартість грошей як результат наукового пізнання об'єктивних явищ в економіці слугує напрацюванню і реалізації адекватних практичних засад діяльності центрального банку щодо впливу на організацію грошового обігу в умовах, коли вартість грошової одиниці, позбавленої зв'язку із благородними металами, визначається цілим комплексом чинників товарного виробництва і кон'юнктури ринку.

Висновки. У зв'язку із тим, що в сучасній економіці іманентною ознакою грошей є їх кредитний характер, то проблеми вартості і ціни грошей мають надзвичайно важливе значення, оскільки параметри: по-перше, володіють безпосередньою практичною спрямованістю на реалізацію конкретних завдань щодо оцінки вартості фінансових активів і всього господарського обороту, в процесі якого реалізуються основні функції грошей; по-друге, вони є безпосереднім відображенням ефективності грошово-кредитної політики, що має своїм результатом забезпечення внутрішньої і зовнішньої стійкості грошової оди-

ниці у вигляді показників інфляції і валютного курсу, а також стабільність грошового обігу та нормальне функціонування всієї економіки.

Таким чином, вартість грошей є однією із основоположних категорій монетарної теорії, котра, характеризуючи ключові властивості сучасного грошового обігу, має не лише суто теоретичне значення, а й безпосередню практичну цінність. Адже головним завданням держави у формулюванні і проведенні економічної політики є підтримання вартості грошової одиниці на незмінному рівні, що є ключовою умовою успішного економічного розвитку і добробуту суспільства. Це зумовлює необхідність подальшого удосконалення інструментарію центральних банків щодо управління грошовим обігом, підвищення рівня їх незалежності щодо урядових рішень та оптимізації впливу відповідних регулятивних механізмів на економіку. А з урахуванням фактору глобалізаційного впливу на національне господарство кожної країни та постійної загрози розгортання світових економічних криз необхідно визнати, що стабільність вартості грошей є фундаментальним чинником забезпечення світової економічної і фінансової стабільності.

Список використаних джерел

1. Джевонс У.Ст. *Деньги и механизм обмена* ; пер. с англ. / У.Ст. Джевонс. – Челябинск : Социум, 2006. – 192 с.
2. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег* ; пер. с англ. / Дж.М. Кейнс. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
3. Маршалл А. *Основы экономической науки* ; пер. с англ. / А. Маршалл. – М. : Эксмо, 2007. – 832 с.
4. Милль Дж.С. *Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии* ; пер. с англ. / Дж.С. Милль. – М. : Эксмо, 2007. – 1040 с.

5. Мишкін Ф.С. *Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків* ; пер. з англ. / Ф.С. Мишкін. – К. : Основи, 1998. – 963 с.

6. Рикардо Д. *Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное* ; пер. с англ. / Д. Рикардо. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.

7. Самуэльсон П. *Экономика : в 2 т.* ; пер. с англ. / П. Самуэльсон. – М. : МГП "Алгон", 1992. – Т.1. – 336 с.

8. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов* ; пер. с англ. / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.

9. *Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності : моногр.* / О.В. Дзюблюк, М.Д. Алексеєнко, В.В. Корнеєв [та ін.] ; за ред. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль : Осадца Ю.В., 2017. – 298 с.

10. Фишер И. *Покупательная сила денег* ; пер. с англ. / И. Фишер. – М. : Дело, 2001. – 320 с.

11. Харрис Л. *Денежная теория* ; пер. с англ. / Л. Харрис ; общ. ред. и вступ. стат. В.М. Усоскина. – М. : Прогресс, 1990. – 750 с.

12. Хикс Дж. Р. *Стоимость и капитал* ; пер. с англ. / Дж.Р. Хикс. – М. : Прогресс, 1993. – 488 с.

References

1. Jevons, W.S. (2006). *Dengi i mehanizm obmena* [Money and the mechanism of exchange]. Chelyabinsk: Sotsium [in Russian].

2. Keynes, J.M. (2007). *Obshchaia teoriya zanyiatosty, protsenta i deneg* [The general theory of employment, interest and money]. Moscow: Eksmo [in Russian].

3. Marshall, A. (2007). *Osnovy ekonomicheskoy nauki* [Principles of economics]. Moscow: Eksmo [in Russian].

4. Mill, J.S. (2007). *Osnovy politicheskoy ekonomii s nekotorymi prilozheniyami k socialnoy filosofii* [Principles of political economy with some of their applications to social philosophy]. Moscow: Eksmo [in Russian].

5. Mishkin, F.S. (1998). *Ekonomika groshey, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv* [The economics of money, banking and financial markets]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

6. Ricardo, D. (2007). *Nachala politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblozheniya Izbrannoe* [Principles of political economy and taxation. Selected Works]. Moscow: Eksmo [in Russian].

6. Samuelson, P. (1992). *Ekonomika: [Economics]*. Moscow: Algon. (Vol. 1) [in Russian].

7. Smith, A. (2007). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations]. Moscow: Eksmo [in Russian].

8. Dzyublyuk, O. V. (Eds.), Olekseienco, M., Kornieiev, V. (2017.) *Teoriia i praktyka hroshovoho obihu ta bankivskoi spravy v umovakh globalnoi finansovoi nestabilnosti* [Theory and practice of monetary circulation and banking in the conditions of global financial instability]. Ternopil: Osadtsa Yu. V. [in Ukrainian].

10. Fisher, I. (2001). *Pokupatel'naya sila deneg* [The purchasing power of money]. Moscow: Delo [in Russian].

11. Harris, L. (1990). *Denezhnaia teoriya* [Monetary theory]. Moscow: Progress [in Russian].

12. Hicks, J. R. (1993). *Stoimost' i kapital* [Value and capital]. Moscow: Progress [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 11.12.2017.